

forme façade een wereld aan verscheidenheid schuilt.
gaat.

Zijn er dan nog minpunten te vinden? Welnu, het is jammer dat het er schijnbaar bij is ingeschoten de kaarten van een elementair kenmerk als de schaalaauiding te voorzien. De veelzijdigheid van het boek – een studie, platenboek en catalogus ineen – wringt op sommige punten. Voor de bovengemiddeld geïnteresseerde lezer van de inleiding is het hinderlijk om voor iedere verwijzing steeds (meer dan vijfhonderd pagina's) te moeten omslaan naar het laatste, derde deel: het was handzamer geweest om de verwijzingen dichter bij de tekst te plaatsen. De ontkoppeling van de platen van de verwijzingen naar vindplaatsen en litera-

tuur doet bovendien af aan de efficiëntie van het werk als catalogus. Tegelijkertijd moeten we deze makken beschouwen als de onvermijdbare compromissen die horen bij een dergelijke veelzijdige uitgave. Met de gehanteerde opzet zijn de auteurs er op elegante wijze in geslaagd van de veelheid een samenhangend geheel te maken. Kortom: *Nederland op zijn mooist* is een relevant, informatief en goed vormgegeven boek en wordt van harte aanbevolen voor zowel de onderzoeker als eenieder met interesse voor de Nederlandse geschiedenis en topografie.

REINOUT KLAARENBEEK

GERRIT VAN OOSTEROM

BOEREN OP DE BUITENPLAATS DE RELATIE TUSSEN LANDBOUW EN BUITENLEVEN IN HET AMSTELLANDS ARCADIË (1640-1840)

Gorredijk (Noordboek) 2022, 510 pp., ill. in zwart-wit en kleur, ISBN 9789056158644, € 49,90

Dat een buitenplaats niet alleen bestaat uit een buitenhuis maar een ensemble is van huis, bijgebouwen zoals koets- en tuinmanshuizen, tuin en park, is een breed gedeelde opvatting. In *Boeren op de buitenplaats* pleit Gerrit van Oosterom ervoor om hier nog een ander 'onlosmakelijk' onderdeel aan toe te voegen: de buitenplaatsboerderij met landbouwgronden. Om dat te onderbouwen bevat dit proefschrift – in juni 2022 aan de Rijksuniversiteit Groningen verdedigd – in aanvulling op de tekst een schat aan historische afbeeldingen en informatieve kaarten en diagrammen van de auteur. Nog eens tien bijlagen ondersteunen het be-

toog, van lijsten met buitenplaatsen met bronnenoverzichten tot boedelinventarissen van pachtboerboeren.

Het onderzoeksgebied ligt langs de oevers van de veenrivieren Amstel, Angstel, Holendrecht, Waver, Winkel en Gein, om praktische redenen door Van Oosterom samengevat onder de benaming 'Amstelland'. Andere onderdelen van het historische hoogheemraadschap Amstelland zijn bewust niet meegenomen, zoals buitenplaatsen aan de landwegen en in de droogmakerijen (Watergraafmeer, Bijlmermeer). Het onderzoek beslaat de periode 1640-1840, met nadruk op de achttiende eeuw.

Het boek telt negen hoofdstukken die samen vier delen vormen: inleiding, achtergronden, reconstructie en analyse met synthese. In de inleiding introduceert Van Oosterom het fenomeen landbouw op de buitenplaats. Hij refereert aan de traditionele afbakening tussen buitenplaats en landgoed, waarbij de eerste niet en de tweede wel een economisch oogmerk zou hebben. Voor zijn eigen onderzoek acht hij dat onderscheid niet relevant en in plaats daarvan verdeelt hij de buitenplaats in drie schaalniveaus: de buitenplaatskern met het verblijfs- en vermaaksgedeelte (huis, tuin, park); het buitenplaatscomplex, dat een groter terrein dan de buitenplaatsboerderij en buitenplaatskern omvat; en het buitenplaatsensemble, dat bestaat uit het buitenplaatscomplex plus omgeving.

Het tweede deel van het boek is gewijd aan de achtergronden van de agrarische buitenplaats in Amstelland. Van Oosterom bespreekt hier beknopt de 'ideologie' van het buitenleven en de combinatie van buitenverblijf en boerderij in internationaal perspectief, van de Romeinse 'villa rustica' tot de achttiende-eeuwse 'ferme ornée'. Vervolgens daalt hij van de literaire Olympus af naar het zand en veen en beschrijft hij de belangrijkste geografische, economische en institutionele kenmerken van Amstelland.

Op basis van het laatste komt de auteur in het derde deel tot een reconstructie van het buitenplaatslandschap van Amstelland, het aandeel van de boerderij hierin en de positie van de boer ten opzichte van de eigenaar en bewoner van de buitenplaatskern. In de analyse in het vierde deel gaat Van Oosterom in op de cruciale vraag welke meerwaarde de buitenplaatsboerderij had voor de eigenaar van de buitenplaats. Hiervoor houdt hij mogelijke economische en sociaal-maatschappelijke motieven tegen het licht. Het analytische deel sluit af met een synthese waarin de uitkomsten van het onderzoek op een rij worden gezet en suggesties voor verder onderzoek worden gedaan.

Ik wil hier nader ingaan op twee thema's in het boek: de reconstructie van het buitenplaatslandschap in Amstelland, hier nog zonder buitenplaatsboerderijen, en de mogelijke functies van de bijbehorende buitenplaatsboerderijen voor de eigenaren van de buitenplaatscomplexen.

Voor het definiëren van een buitenplaatslandschap gaat Van Oosterom niet alleen uit van de feitelijke clustering of lintvorming van buitenplaatsen, maar ook van de (met name achttiende-eeuwse) perceptie van de samenhang daarvan, zoals ook tot uitdrukking kwam in prentenreeksen. Wat betreft het aantal buitenplaatsen in Amstelland en de spreiding ervan waren we tot nu toe aangewezen op schattingen op basis van oude kaarten. Op de verschillende versies van de kaart van Drogenham uit 1700-1720 zijn de grote en zeer prestigieuze buitenplaatsen, die we ook in de achttiende-eeuwse prentenboeken tegenkomen,

bij naam genoemd en van een tuinicoontje voorzien. Tal van kleinere buitenplaatsen, zoals die aan het Gein, moeten het zonder naamsvermelding doen. Door de combinatie van kaarten, transportregisters, verpondingscohierren, lokale notaris-, familie- en huisarchieven en verkoopadvertenties in kranten, kon Van Oosterom in het onderzoeksgebied 163 buitenplaatsen traceren en in kaart brengen. Als hoogtepunt van de vorming en het gebruik van buitenplaatsen wijst hij het jaar 1760 aan. Daarna verdwenen de buitenplaatskernen geleidelijk en bleven vaak de buitenplaatsboerderijen annex landbouwgronden over. Al met al heeft Van Oosterom met zijn inventarisatie niet alleen zijn eigen onderzoek goed verankerd, maar ook een stevige basis gelegd voor de beschrijving van de buitenplaatsen in Amstelland. Een synthese van deze studie, de informatie in Marc Glaudemans' *Amsterdams Arcadia* (2000), mijn *Noord-Hollands Arcadia* (2002), de – meestal achttiende-eeuwse – beschrijvingen, gedichten en prentenreeksen en aanvullend onderzoek naar individuele buitenplaatsen, zou een boeiend beeld kunnen opleveren.

Wat betreft de boerderijen maakt Van Oosterom een reconstructie van de functies en betekenissen daarvan voor de buitenplaats. Hiervoor gaat hij in op twee categorieën (mogelijke) motieven: praktisch-economische motieven en motieven die – in mijn woorden – te maken hebben met het 'buitenplaatsgevoel' van de eigenaar.

De praktisch-economische motieven, door Martin van den Broeke voor het eerst goed in beeld gebracht in zijn boek *Het pryeeel van Zeeland* (2018) met betrekking tot buitenplaatsen op Walcheren, zijn volgens Van Oosterom voor Amstelland vierledig: de boerderij als leverancier van fruit, boter en kaas; de boer als verlener van hand- en spandiensten; de boerderij als bron van pachtinkomsten; en het buitenplaatscomplex als veilige belegging in grond. Voordat we hier verder op ingaan, moet worden gezegd dat de bronnenbasis voor de analyse van de economische meerwaarde volgens Van Oosterom zelf ietwat dunnetjes is: hij kiest voornamelijk voor drie eigenaren over wie er voldoende materiaal uit de achttiende en vroege negentiende eeuw is om uitspraken over economische motieven te kunnen doen.

Op basis van die steekproef komt de auteur niettemin tot interessante bevindingen. Voor zover we kunnen nagaan, speelden de voorziening van producten uit de eigen buitenplaatsboerderij en dienstverlening door de boer buiten het boerderijbedrijf om, een ondergeschikte rol. Ook waren de pachtinkomsten geringer dan bijvoorbeeld de inkomsten uit stedelijk vastgoed en bij lange na niet voldoende om de buitenplaatskern te kunnen bekostigen. Sterker nog: het lijkt niet eens in de buitenplaats-eigenaren te zijn opgekomen om in de boekhouding de inkomsten van de

buitenplaatsboerderij te koppelen aan de uitgaven voor de buitenplaatskern. Ook als belegging waren buitenplaatscomplexen in ieder geval niet winstgeverder dan andere vormen van beleggingen. Een interessante kanttekening hierbij is dat de in aanschaf relatief dure buitenplaatsen aan de Amstel gevoeliger waren voor conjuncturele schommelingen dan de 'kleintjes' aan het Gein. Kort en goed: er springen volgens Van Oosterom geen praktisch-economische voordelen in het oog die de koppeling van buitenplaatskern en buitenplaatsboerderij afdoende kunnen verklaren.

De auteur gaat daarom op zoek naar 'een ander, onzichtbaar kapitaal' dat de koppeling aantrekkelijk zou kunnen hebben gemaakt. Hij beschrijft buitenplaatskern en buitenplaatsboerderij als 'atmosferisch geheel' dat het vooral van het uitzicht op groene weilanden en vee moest hebben. Het boerderijgebouw zelf werd daarentegen meestal uit het zicht gehouden. Dit brengt Van Oosterom tot de volgende conclusie: 'De grootste instrumentele waarde van de buitenplaatsboerderij en de weilanden die erbij hoorden bestond uit de mogelijkheid om ruimtelijke regie te voeren over de manier waarop de buitenplaats zich naar de buitenwereld presenteerde.' En dat was volgens de auteur behalve van de buitenplaatskern, vooral afhankelijk van

de landschappelijke positionering van het buitenhuis.

Zo spannend, informatief en verrassend als de weg naar deze uitkomst was, zo weinig overtuigt de eindconclusie. In het tijdperk van distributiecentra kun je onder de aankoop van een groene buffer in de vorm van een boerderijterrein of een overplaats nog iets voorstellen, maar welke aantasting van de landelijke idylle dreigde in de zeventiende en achttiende eeuw, op een enkele herberg na? Was het eigen gras echt zo veel groener dan dat van de buurman? De lezer blijft achter met de vraag of de benadering van het boerderijvraagstuk vanuit de functie voor de buitenplaatskern ons hier geen parten speelt. Andersom geredeneerd, vanuit het eeuwenoude agrarische landschap lijkt de aanwezigheid van een boerderij een constant gegeven en de buitenplaatskern maar een tijdelijke gast die op een gegeven moment weer vertrok.

Hoe dan ook, het boek, verdienstelijk vormgegeven door Peter Boersma, presenteert een nauwgezet en lezenswaardig onderzoek dat de gemaakte keuzes voorbeeldig voor de lezer kenbaar maakt. Verplichte lectuur dus voor geïnteresseerden in de geschiedenis van buitenplaatsen of beter: buitenplaatscomplexen.

CHRISTIAN BERTRAM